

Г17

3171р

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ГАЛЬЧЕНКО Вікторія Миколаївна

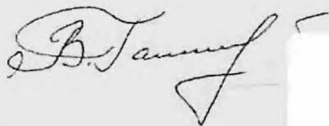
УДК 159.9(053.4)

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ВІНАХІДЛИВОСТІ
У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2011

НБ НПУ

100068827

7796

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теоретичної та консультативної психології Інституту соціології, психології та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор
Кузьменко Віра Ульянівна,
Інститут соціології, психології та управління
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри теоретичної та консультативної
психології

Офіційні опоненти – доктор психологічних наук, професор
Ямницький Вадим Маркович,
Рівненський державний
гуманітарний університет,
професор кафедри психології
та психодіагностики;

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
Карабаєва Ірина Іванівна,
Інститут психології імені Г.С. Костюка
НАПН України,
старший науковий співробітник
лабораторії психології дошкільника

Захист відбудеться 20 квітня 2011 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601.

Автореферат розісланий «12» березня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Пріоритетним напрямом реформування сучасної системи освіти є спрямованість на розвиток активної й творчої особистості, яка здатна до успішної життєдіяльності, здійснення прогресивних перетворень у житті суспільства. Державна цільова програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року передбачає модернізацію змісту дошкільної освіти шляхом забезпечення різнобічного розвитку дітей дошкільного віку відповідно до їхніх задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб. Програма націлює науковців і практиків на розвиток у дітей таких особистісних властивостей, як допитливість, ініціативність, самостійність, креативність, винахідливість, поширення їх творчого потенціалу.

Феномен творчості привертав увагу багатьох дослідників в усі часи розвитку людства. Дослідженню творчості та креативності присвятили свої праці такі видатні психологи, як Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, П. К. Енгельмейер, О. В. Запорожець, Г. С. Костюк, Н. О. Менчинська, Р. С. Немов, Я. А. Пономарьов, В. А. Роменець, С. Л. Рубінштейн та інші. На їхню думку, креативність характеризується наявністю таких рис особистості, як творчий потенціал, ініціативність, творча активність, імпровізаційність, творча спрямованість. Ці риси підкреслюють індивідуальність особистості, допомагаючи їй з меншими перешкодами інтегрувати в соціум та актуалізувати свої здібності.

Наше дослідження суттєво спирається на доробок учених у галузі вивчення особливостей прояву творчості на різних вікових етапах розвитку особистості, а саме: загальнотеоретичні положення про роль творчої діяльності в розвитку особистості (І. Д. Бех, І. С. Булах, Д. Б. Богоявленська, М. Г. Іванчук, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, Е. О. Помиткін, Я. О. Пономарьов, В. А. Роменець, В. М. Ямницький), положення про закономірності розвитку особистості та індивідуальності в дошкільному віці (А. М. Богущ, Д. Б. Ельконін, В. У. Кузьменко, О. Л. Кононко, В. С. Мухіна, Ю. О. Приходько), принцип єдності свідомості та діяльності (Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн), положення про розвиток здібностей у діяльності (Т. І. Артем'єва, В. М. Дружинін, Р. С. Немов, Н. І. Пов'якель, Б. М. Теплов). Значний внесок у дослідження проблеми творчості здійснили такі зарубіжні психологи, як Д. Гілфорд, М. Джеймс, Д. Джонгвард, Д. Диксон, Е. Еріксон, А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Торренс, Д. Треффінгер, Е. Фромм та інші. Вони розглядають творчість як комплекс інтелектуальних і особистісних особливостей, що забезпечує процес якісних змін особистості. Доведено, що найяскравішим проявом творчості є винахідництво (Г. С. Альтшуллер, А. В. Брушлінський, Н. О. Ветлугіна, В. В. Давидов, В. М. Дружинін, Н. О. Менчинська, С. Л. Рубінштейн, Р. Д. Стернберг). На думку цих учених, винахідництво – це найвищий рівень науково-технічної творчості.

У фокусі дослідницької уваги знаходяться наукові праці, що безпосередньо присвячені проблемі розвитку творчої особистості дитини дошкільного віку. Такі автори, як І. І. Карабасва, О. І. Кульчицька, В. Т. Кудрявцев, С. О. Ладивір, Н. С. Лейтес, Н. І. Литвинова, Т. О. Піроженко, О. В. Проскура, Т. В. Улькіна, Л. Г. Чорна стверджують, що допитлива і творча думка народжується в дівчій

мисленнєвій діяльності, коли дитина у процесі здобуття пізнавальної інформації займає активну життєву позицію. Вчені довели, що дошкільний вік є сензитивним періодом у розвитку творчої особистості (Н.А. Ваганова, Л. А. Венгер, Н. О. Ветлугіна, В. В. Давидов, О. М. Дьяченко, Т. Г. Казакова, Т. С. Комарова, В. К. Котирло, С. Є. Кулачківська, В. С. Мухіна, Л. А. Парамонова, М. М. Поддяков та інші). Проблему дитячого винахідництва вивчали науковці минулого й сучасності, серед яких О. А. Андрєєв, В. Л. Богат, М. А. Віднічук, Н. А. Ваганова, В. А. Крутецький, В. У. Кузьменко, Я. О. Пономарьов, М. П. Туров, О. В. Ревуцька, П. М. Якобсон та інші. Дослідники вважають, що винахідництво дошкільників характеризується специфічними особливостями: по-перше, створений дитиною винахід вирізняється своєю неочевидністю, складністю пошуку рішення, відмінністю від існуючих у досвіді дитини зразків, по-друге, такий продукт є корисним лише для тих видів діяльності дошкільника, що відповідають її віку (перш за все, ігрової, а також образотворчої, конструктивної, музично-ритмічної тощо), та характеризується відносною новизною, тобто, у своїй переважній більшості винаходи дошкільника не є соціально значущими.

Водночас, аналіз існуючих доробок засвідчує, що особливості розвитку винахідливості дошкільників на сьогодні вивчені не достатньо. Детального обґрунтування вимагає проблема визначення вікових, змістових та гендерних особливостей прояву винахідливості, виділення її типів та встановлення психологічних чинників розвитку винахідливості дітей дошкільного віку. Соціальна та практична значущість, а також недостатня наукова розробленість означеної проблеми зумовили вибір теми нашого дисертаційного дослідження: *«Психологічні чинники розвитку винахідливості у дітей дошкільного віку»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри теоретичної та консультативної психології Інституту соціології, психології та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямком «Теорія та технологія навчання та виховання у системі народної освіти». Тема дослідження затверджена Вченою Радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол №06 від 01 лютого 2007 р.) та узгоджена і затверджена міжвідомчою Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол №06 від 19 червня 2007 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальному вивченні особливостей прояву винахідливості та психологічних чинників її розвитку в дітей дошкільного віку, перевірці ефективності розробленої програми розвитку винахідливості дошкільників.

Визначена мета зумовила такі завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз та обґрунтувати методологічні засади дослідження психологічних чинників розвитку винахідливості дошкільників.
2. Експериментально дослідити особливості прояву винахідливості дітей дошкільного віку.
3. Виявити психологічні чинники розвитку винахідливості дошкільників.

4. Обґрунтувати, розробити та апробувати комплексну програму розвитку винахідливості дошкільників шляхом активізації психологічних чинників.

В основу дослідження було покладено **припущення** про те, що розвиток винахідливості дітей дошкільного віку обумовлюється психологічними чинниками, що концентруються в таких особистісних сферах, як ціннісна, мотиваційна, пізнавальна та смислова, а успішність розвитку винахідливості зростає внаслідок активізації цих чинників.

Об'єктом дослідження є творча діяльність дітей дошкільного віку.

Предметом дослідження є особливості прояву винахідливості та психологічні чинники її розвитку в дошкільників.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й завдань дисертаційного дослідження використано такі методи: *теоретичні* (аналіз, систематизація та узагальнення філософської, психологічної, педагогічної, методичної літератури з теми дослідження, метод моделювання); *емпіричні* (спостереження за дітьми під час навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі, індивідуальні та групові бесіди з дорослими (вихователями та батьками), анкетування педагогів та батьків, аналіз дитячих робіт, вивчення та аналіз документації дошкільного навчального закладу, психологічний експеримент (констатувальний, формувальний)); *математичні*: методи статистичної обробки даних дисертаційного дослідження – кількісний аналіз, факторний аналіз, дисперсійний аналіз, непараметричний критерій.

У роботі застосовано комплекс психодіагностичних методик: модифікований варіант Тесту «Творчість» (Л. В. Артемова, О. І. Кульчицька, Н. І. Литвинова, І. Н. Снитко, Л. Г. Чорна), в основу якого покладено методики Дж. Гілфорда та Е. Торренса («Білі кружечки», «Звичайні предмети», «Закінчи малюнок», «Малюнок», «Автопортрет», «Малюнок сім'ї», «Соціальний розвиток»), модифікований варіант методики М. І. Каратасвої щодо виявлення рівня творчого потенціалу педагогів та з'ясування міри компетентності батьків та педагогічних працівників з питань розвитку винахідливості дошкільників.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що:

- *уперше* експериментально досліджено особливості прояву винахідливості дітей дошкільного віку, визначено чинники її розвитку, серед яких виділяємо внутрішні (цінування дитиною власної системи правил розв'язання завдань; інтерес дитини до перетворення навколишньої дійсності шляхом створення нових, раніше неіснуючих у досвіді дитини образів чи предметів; прагнення дошкільника переосмислювати функції об'єктів з метою використання їх у новій якості; потреба дошкільника у творчому самовираженні) і зовнішні (соціально-психологічні – творчий характер взаємин з оточуючими, наявність позитивного психологічного клімату в родині, компетентність батьків з питань розвитку винахідливості дітей та освітні – створення креативно збагаченого навчально-виховного середовища, високий творчий потенціал педагога); охарактеризовано вікові особливості розвитку винахідливості, встановлено рівні її прояву (високий, середній, низький); виокремлено змістові особливості та типи винахідливості у дошкільників

(продуктивна, словесна, предметна, соціальна); введено та обґрунтовано поняття «продуктивна винахідливість», «словесна винахідливість», «предметна винахідливість», «соціальна винахідливість»; визначено та охарактеризовано види дитячих винаходів (винахід-доповнення, винахід-незвичне застосування, винахід-модифікація, винахід-інтеграція, винахід-відкриття);

- *розширено й уточнено* понятійний апарат у сфері вивчення винахідливості особистості, зокрема, доповнено й розширено сутність понять «винахідливість дошкільника», «дитячий винахід», «психологічні чинники розвитку винахідливості дошкільника»; критерії прояву винахідливості дошкільника (евристичність, творча уява, гнучкість мислення, самостійність);

- *набуло подальшого розвитку* питання вивчення сутності винахідливості як особистісної властивості, обґрунтування особливостей прояву винахідливості молодших і старших дошкільників та діагностика факторів впливу на її розвиток у дітей дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що дібраний комплекс діагностичних методик, спрямований на виявлення рівня прояву винахідливості дошкільників та обґрунтована, апробована і впроваджена в педагогічну практику програма розвитку винахідливості дошкільників шляхом активізації психологічних чинників можуть бути використані практичними психологами дошкільних навчальних закладів та методистами міських та районних відділів освіти. Одержані наукові положення доповнюють навчальні курси з педагогічної та вікової психології, які можуть використовуватися викладачами вищих навчальних закладів у процесі викладання дисципліни «Педагогічна та вікова психологія», «Психологія творчості» при підготовці майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів та практичних психологів, на курсах підвищення кваліфікації вихователів та управлінців системи дошкільної освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та експериментальні дані доповідалися, обговорювалися і отримали схвалення на I Міжнародній науково-практичній конференції «Екотрофологія. Сучасні проблеми» (м. Біла Церква, 2005 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції «Практическая психология: от фундаментальных исследований до инноваций» (м. Тамбов, Росія, 2007 р.), Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих учених «Виховання, освіта, психологія. Право: історичний аспект» (м. Євпаторія, 2009 р.), XI Міжнародній науково-практичній конференції «Європейська інтеграція і перспективи розвитку економічного, соціального та інформаційного потенціалу України» (м. Біла Церква, 2009 р.), XII Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні, соціальні та інформаційні проблеми розбудови державності: теорія, методологія, практика» (м. Біла Церква, 2010 р.), I Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та молодих науковців «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (м. Рівне, 2008 р.), науково-практичній конференції «Європейські орієнтири освіти в Україні в умовах глобалізації» (м. Біла Церква, 2004 р.), науково-практичній конференції «Стан і перспективи розвитку освіти України в умовах євроінтеграції» (м. Біла Церква, 2005 р.), науково-практичній конференції «Актуальні питання освіти і мовознавства у вищій школі» (м. Біла

Церква, 2009 р.), науковому семінарі до 150-річчя від дня народження С. Ф. Русової (м. Біла Церква, 2006 р.), щорічних звітних конференціях викладачів та аспірантів кафедри теоретичної та консультативної психології Інституту соціології, психології та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2007 – 2010 рр.).

Результати дисертації *впроваджено* в навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів м. Білої Церкви (довідка управління освіти і науки Білоцерківської міської ради №470 від 15.10.2010 р.), міста Славутича (ДНЗ №1 «Калинка», довідка №179 від 13.10.2010 р.), міста Хмельницького (ДНЗ №26 «Кульбабка», довідка №44 від 20.10.2010 р.) та Сквирського району (довідка відділу освіти Сквирської районної державної адміністрації №1567 від 12.10.2010 р.). Розроблені автором методичні поради до серії власно створених пісень-загадок з розвитку творчої особистості дошкільника використовуються в практичній діяльності музичних керівників та вихователів дошкільних навчальних закладів України (Всеукраїнський часопис «Дитячий садок. Мистецтво», №1, 2010 року).

Публікації. Основний зміст і результати теоретичного і експериментального дослідження відображено в 17 одноосібних наукових публікаціях, серед яких 4 у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 13 у матеріалах конференцій, наукових семінарів, методичних виданнях.

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (253 найменування, з яких 4 іноземною мовою), 17 додатків. Основний зміст дисертації викладено на 240 сторінках комп'ютерного набору. Робота містить 17 таблиць та 9 рисунків на 23 сторінках. Загальний обсяг роботи 297 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, висвітлено наукову новизну, практичне значення дослідження, наведено дані про апробацію, впровадження одержаних результатів, публікацій та структуру роботи.

У першому розділі **«Теоретико-методологічні підходи до проблеми дослідження винахідливості у процесі творчої діяльності особистості»** подано результати теоретико-методологічного аналізу проблематики дослідження винахідливості у процесі творчої діяльності особистості, висвітлено сучасні підходи до вивчення творчості та винахідливості, окреслено основні критерії творчості, виокремлено критерії винахідливості, виділено і систематизовано шляхи, умови, засоби та психологічні чинники розвитку винахідливості дітей дошкільного віку.

Сучасна психологічна наука на основі системного підходу детально вивчає процесуальний та особистісний аспекти творчості (І. Д. Бех, Н. І. Литвинова, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, О. Л. Музика, та ін.). Теорія відображення виступає методологічною основою такої психологічної закономірності як поєдг до неповторності, що засвідчує активну природу психічного, яка, в свою чергу, і є поясненням природи творчої активності людини. Діяльнісний підхід у розкритті сутності психічної активності обґрунтували вчені-психологи П. Я. Гальперін,

О. В. Запорожець, О. М. Леонтьєв, В. М. Ямницький та інші, які довели, що стратегія життя людини вибудовується на основі її активності як першооснови творення самого себе та навколишнього світу. Дослідження багатьох учених (Д. Б. Богоявленська, Н. Ф. Вишнякова, М. В. Дружинін, А. М. Матюшкін, В. В. Рибалка, М. А. Холодна, Г. Д. Чистякова) підтвердили той факт, що творча активність є здатністю творчої особистості як генератора оригінальних ідей, створювача нових цінностей.

На основі детального аналізу психолого-педагогічної літератури ми з'ясували, що на сучасному етапі існують різні підходи до визначення понять «творчість» та «креативність», окреслення ознак креативності та творчості. Ототожнення поняття «творчості» з поняттям «креативність» характерне для багатьох дослідників (Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, О. В. Запорожець, Г. С. Костюк, Р. С. Немов). Такі науковці, як А. В. Брушлінський, П. К. Енгельмейєр, Я. О. Пономарьов та інші розглядають креативність як процес творчого мислення. Досліджуючи креативність зарубіжні вчені дійшли висновку, що креативність – це сукупність особливостей психіки, які забезпечують продуктивні перетворення в діяльності людини. Як суб'єктивна детермінація творчості креативність реалізується в процесі творчості, а як об'єктивна детермінація, креативність формується в залежності від умов, в яких вона протікає (Д. Гілфорд, Е. Еріксон, К. Роджерс, Е. Торренс, Д. Треффінгер, Е. Фромм та ін.) На їхню думку, креативна особистість відрізняється від некреативної тим, що бачить побічні результати діяльності, тобто новизну. Слід підкреслити той факт, що більшість психологічних досліджень доводить, що творчість є системним явищем, що містить ряд взаємопов'язаних компонентів, серед яких творча активність, творча діяльність, творчий процес, творчий потенціал, індивідуальний розвиток творчої особистості.

На думку вчених, найхарактернішим проявом творчості є винахідництво (Н. О. Ветлугіна, В. В. Давидов, Т. С. Комарова, В. У. Кузьменко, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьов, М. О. Холодна, П. М. Якобсон та інші). Г. С. Альтшуллер довів, що методика розвитку винахідництва потрібна для того, щоб винахідницькі задачі вчасно потрапляли в поле зору винахідника, втілювалися в життя з найбільшим коефіцієнтом корисної дії, а також використовувалися винахідником під час рішення інших завдань. Дослідник дійшов висновку, що винахідник має внести щось нове у протікання будь-якої діяльності, що і визначає своєрідність винаходу.

Значну увагу питанням розвитку винахідництва приділяли А. В. Брушлінський, В. А. Крутецький, С. Л. Рубінштейн, Р. Д. Стернберг, М. П. Туров, Н. В. Хазратова. Вчені довели, що дитяче винахідництво – це своєрідний пошук, щоденне відкриття нового, це діяльність, в якій дитина вчиться творчо мислити, активно фантазувати, конструювати й винаходити щось оригінальне й унікальне. Важливим для нашого дисертаційного дослідження стало положення С. Л. Рубінштейна про те, що особливістю винахідництва є утворення в результаті діяльності нового реального предмету, механізму або прийому, який вирішує конкретну проблему.

На основі ретельного аналізу наукової літератури ми дійшли висновку про те, що дитячі винаходи характеризуються новизною, оригінальністю та своєю корисністю для тих видів діяльності, які характерні дошкільникам, тобто, ігрової,

образотворчої, спілкування з однолітками й дорослими тощо. Винаходом дошкільника може бути не лише конкретний продукт діяльності, а й конкретна ідея, нове слово, спосіб виконання дії та ін. Беручи до уваги дослідження таких учених, як Л. С. Виготський, В. В. Давидов, Т. С. Комарова, В. У. Кузьменко, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьов, визначаємо винахідливість дошкільника як таку особистісну властивість, що забезпечує здатність створювати нове, продукувати оригінальні думки та ідеї, виявляти самостійність, гнучкість та варіативність мислення, прагнути до власної досконалості, ефективного перетворення навколишньої дійсності, пошуку нестандартних варіантів розв'язання проблем в різних видах діяльності, як спроможність виконувати навчальні завдання, відхиляючись від шаблонів, створювати і використовувати нові прийоми у спілкуванні з оточуючими людьми.

Ученими доведено, що основними критеріями розвитку творчості дитини дошкільного віку є її продуктивна уява (В. В. Давидов, О. М. Дьяченко), пізнавальна (С. О. Ладивір, Н. І. Пов'якель, О. В. Проскура), дослідницька (М. М. Подд'яков, Я. О. Пономарьов) та мовленнєва (А. М. Богуш, Л. М. Гурович, Т. О. Піроженко) активність. Загальновизнаними серед критеріїв креативності вважаються запропоновані американським вченим Дж. Гілфордом (оригінальність; семантична гнучкість; образна гнучкість; спонтанна гнучкість). Враховуючи виділені вченими критерії творчості й креативності та аналіз науково-психологічних досліджень у галузі розвитку винахідливості, ми визначили основні критерії винахідливості дітей дошкільного віку: евристичність (здатність виявляти раніше невідомі властивості та закономірності під час виконання вже знайомих завдань); творча уява (здатність до відображення навколишнього світу, створення нових образів на основі раніше набутих конкретно-чуттєвих вражень); гнучкість мислення (спроможність пропонувати різні варіанти розв'язання завдань); самостійність (спроможність діяти творчо без допомоги дорослого).

Було встановлено, що такі науковці, як Н. С. Лейтес, Н. М. Макаренко, О. В. Петровський, М. М. Подд'яков, Є. С. Сеницин, О. Є. Сеницина, П. Торренс, В. І. Фадєєв серед факторів розвитку креативності називали фантазію, швидкість, чіткість, гнучкість мислення, чутливість до проблем, конструктивність при їх вирішенні, оригінальність та винахідливість. Зокрема, серед психолого-педагогічних чинників розвитку креативності молодших школярів психолог В. І. Фадєєв виділяє такі, як: внутрішні (вікові та індивідуальні) і зовнішні (соціальні та педагогічні), а також позитивні та негативні чинники розвитку креативної особистості. На думку багатьох науковців, чинниками розвитку винахідливості як особистісної властивості є орієнтація на ефективне перетворення оточуючого світу, наявність евристичного мислення, аналогізування, фантазування, вміння сприймати нову інформацію, розв'язувати творчі завдання, вирішувати проблемні ситуації, встановлювати внутрішні зв'язки між предметами та явищами навколишньої дійсності. Серед соціально-психологічних чинників розвитку винахідливості учені виокремлюють такі, як наявність психологічного комфорту в родині та навчальному закладі (Н. А. Ваганова, В. В. Клименко, В. О. Моляко, Л. А. Парамонова, Т. М. Третьак, А. В. Хуторський).

Беручи до уваги провідні сфери особистісного розвитку (ціннісну, мотиваційну, пізнавальну, смислову) та, спираючись на результати досліджень вищезначених учених нами було виокремлено і систематизовано психологічні чинники розвитку винахідливості дітей дошкільного віку, серед яких: *внутрішні чинники* розвитку винахідливості (цінування дитиною власної системи правил розв'язання завдань, отриманої шляхом трансформації старих способів дій у нові; інтерес дитини до перетворення навколишньої дійсності шляхом створення нових, раніше неіснуючих у досвіді дитини образів чи предметів; прагнення дошкільника переосмислювати функції об'єктів з метою використання їх у новій якості; потреба дошкільника у творчому самовираженні) та *зовнішні чинники* розвитку винахідливості в дошкільників – соціально-психологічні (творчий характер взаємин з оточуючими; наявність позитивного психологічного клімату в родині; компетентність батьків з питань розвитку винахідливості дітей) та освітні (створення креативно збагаченого навчально-виховного середовища; високий творчий потенціал педагога). Теоретичний аналіз проблеми підтвердив необхідність експериментального вивчення особливостей прояву винахідливості та психологічних чинників її розвитку в дошкільників. У відповідності до цього визначено основні напрями експериментального дослідження.

У другому розділі «Експериментальне дослідження психологічних чинників розвитку винахідливості дошкільників» обґрунтовано методика та наведено результати констатувальної частини дослідження. Описано якісно-кількісний аналіз отриманих результатів вивчення особливостей прояву винахідливості та психологічних чинників її розвитку; надано кількісну та якісну характеристики дитячих винаходів; представлено теоретико-експериментальну модель розвитку винахідливості дошкільників.

Дослідницько-експериментальна робота проводилася нами упродовж 2006-2009 років (на базі дошкільних закладів №20 та №41 міста Білої Церкви, в якій взяли участь 80 дітей (40 молодших дошкільників та 40 дітей старшого дошкільного віку), 80 батьків та 40 педагогічних працівників. Психодіагностичне дослідження розгорталось за такими провідними напрямками: вивчення психологічних особливостей прояву винахідливості та внутрішніх чинників її розвитку в дітей дошкільного віку; вивчення зовнішніх чинників, що впливають на особливості прояву винахідливості дошкільників.

На основі запропонованих критеріїв та апробованих діагностичних методик нами було визначено та описано рівні розвитку винахідливості дошкільників. До високого рівня розвитку винахідливості віднесено такі прояви винахідливості дошкільників, що характеризуються здатністю бачити у предметах і явищах навколишньої дійсності щось нове, винаходити власну систему правил розв'язання нестандартних задач; високим рівнем творчої уяви, спроможністю спонтанно продукувати незвичайні та фантастичні образи, яких раніше не існувало в досвіді дитини; застосовувати набуті знання, вміння та навички в нестандартних ситуаціях; виконувати завдання цілком самостійно, створюючи власну модель поведінки. До середнього рівня віднесено такі прояви винахідливості, що характеризуються нестабільністю щодо спроможності продукувати оригінальні ідеї, імпровізувати у доборі засобів виконання завдань; здатністю фантазувати зі створенням образів з

відносною їх новизною; спроможністю продукувати різні варіанти способів використання предметів, періодичними проявами некомпетентності при застосовувати раніше набутих знань у нестандартних ситуаціях; нестабільністю щодо прояву ініціативних дій при виконанні завдань, потребою в незначній допомозі дорослого чи однолітків. До низького рівня віднесено такі прояви винахідливості, що характеризуються неспроможністю продукувати нові й оригінальні ідеї та задуми; низькою здатністю до творчого відображення навколишньої дійсності; нездатністю продукувати різні варіанти способів застосування предметів; безініціативністю, неспроможністю виконувати завдання творчо і самостійно без допомоги дорослого.

Експериментальне дослідження *вікових особливостей* прояву винахідливості засвідчило більш високий рівень прояву винахідливості дітей старшого дошкільного віку за всіма критеріями, ніж молодших дошкільників. За результатами діагностичної роботи така перевага становить 13,4%. Нами було виявлено молодших дошкільників з високим рівнем прояву винахідливості 5%, з середнім рівнем – 37%, з низьким рівнем – 58%. Старших дошкільників з високим рівнем прояву винахідливості ми виявили 12%, з середнім рівнем – 44%, з низьким рівнем – 44%. При цьому рівень прояву евристичності, творчої уяви та самостійності виявився більш високим у дітей старшого дошкільного віку, ніж у молодших дошкільників, що пояснюється наявністю більшого життєвого досвіду старших дошкільників. Проте, зафіксовано низькі показники рівня прояву гнучкості мислення, як у дітей молодшого, так і старшого дошкільного віку.

На основі визначених Г. С. Альтшулером рівнів розв'язання винахідницьких завдань та виділених нами під час теоретичного аналізу видів дитячих винаходів при дослідженні *змістових особливостей* прояву винахідливості дошкільників було виявлено: винахід-доповнення (додавання нового, незвичного елемента до цілого відомого); винахід-незвичне застосування (використання як замітника у несподіваному, оригінальному значенні); винахід-модифікація (перетворення з урахуванням потреб, можливостей, інтересів самої дитини); винахід-інтеграція (об'єднання різних елементів, деталей або істотних характеристик у нове утворення); винахід-відкриття – створення абсолютно нового, такого, що не існувало раніше в досвіді дитини. З'ясовано, що дошкільники з високим та середнім рівнями прояву винахідливості здатні продукувати винаходи у вигляді нових ідей, способів дії, рухів, слів, виробів, прийомів спілкування тощо. Аналізуючи результати діагностичного дослідження рівня прояву винахідливості дошкільників, ми виявили лише 12% дітей старшого дошкільного віку та 5% молодших дошкільників, спроможних створювати дитячі винаходи високого рівня складності (винахід-інтеграція та винахід відкриття). До змістових особливостей прояву винахідливості також відносимо визначені нами під час діагностичного дослідження *типи винахідливості*: продуктивна винахідливість, що проявляється у різних видах діяльності дітей, коли результатом є конкретний нестандартний продукт – виріб, малюнок тощо; словесна винахідливість, що виявляється у процесі словесного продукування дитьми нових способів застосування предметів, словотворенні та під час складання віршів; предметна винахідливість, що виявляється під час ігрової діяльності дошкільників у вигляді нестандартного застосування предметів-замінників, створенні унікальних споруд, пристосувань чи приладів, яких не

існувало раніше в досвіді дитини тощо; соціальна винахідливість, що виявляється у процесі спілкування та взаємодії з іншими як здатність дошкільників створювати і використовувати нові прийоми у спілкуванні з оточуючими людьми. При цьому ми з'ясували деякі *гендерні особливості* прояву винахідливості, а саме: словесна винахідливість більше притаманна дівчаткам (55% дівчаток, 45% хлопчиків), а предметна – більше хлопчикам (60% хлопчиків, 40% дівчаток). Продуктивна винахідливість проявляється в однаковій мірі, як у дівчаток, так і у хлопчиків (по 50% дошкільників), а соціальна винахідливість притаманна лише 15% усіх дітей досліджуваних груп, серед яких 10% дівчаток та 5% хлопчиків.

Результати діагностичної роботи щодо вивчення *внутрішніх чинників* розвитку винахідливості (цінування дитиною власної системи правил розв'язання завдань, отриманої шляхом трансформації старих способів дій у нові; інтерес дитини до перетворення навколишньої дійсності шляхом створення нових, раніше неіснуючих у досвіді дитини образів чи предметів; прагнення дошкільника переосмислювати функції об'єктів з метою використання їх у новій якості; потреба дошкільника у творчому самовираженні) засвідчили недостатню їх впливовість на розвиток винахідливості дітей дошкільного віку, оскільки рівень прояву винахідливості виявився низьким у 58% молодших дошкільників та 44% дітей старшого дошкільного віку (рис. 1).

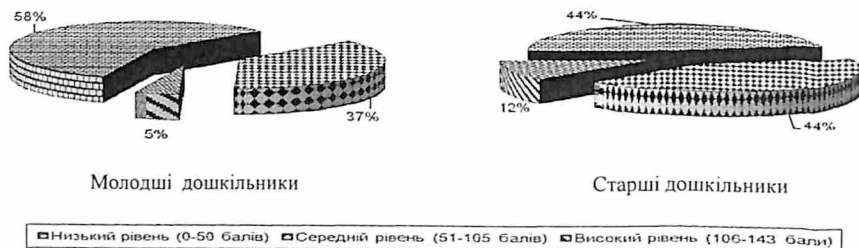

Рис. 1 Вікова динаміка рівнів прояву винахідливості молодших і старших дошкільників на етапі констатувального експерименту

За результатами експериментальної роботи щодо вивчення *зовнішніх чинників* розвитку винахідливості дошкільників (соціально-психологічних і освітніх) з'ясовано, що за умов нехтування батьками (яких виявилось 55%) та педагогами (яких виявилось 40%) творчим розвитком особистості, їх небажання звертати увагу на розвиток винахідливості дошкільників, низького рівня компетентності дорослих з питань розвитку винахідливості дітей дошкільного віку, невміння або небажання створювати креативно збагачене середовище, рівень розвитку винахідливості більше половини дошкільників різних вікових груп виявився низьким.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури та результатів проведення психодіагностичної роботи було створено теоретико-експериментальну модель розвитку винахідливості дошкільників, центральне місце в якій займає винахідливість як особистісна властивість. Також у моделі відображено критерії винахідливості (евристичність, творча уява, гнучкість мислення та самостійність), що утворюють основу внутрішніх чинників її розвитку, показано змістове наповнення внутрішніх і зовнішніх чинників та роль зовнішніх в активізації

внутрішніх чинників розвитку винахідливості (рис. 2). Таким чином, створена модель є своєрідним відображенням взаємозв'язку та взаємовпливу внутрішніх та зовнішніх чинників розвитку винахідливості дошкільників.

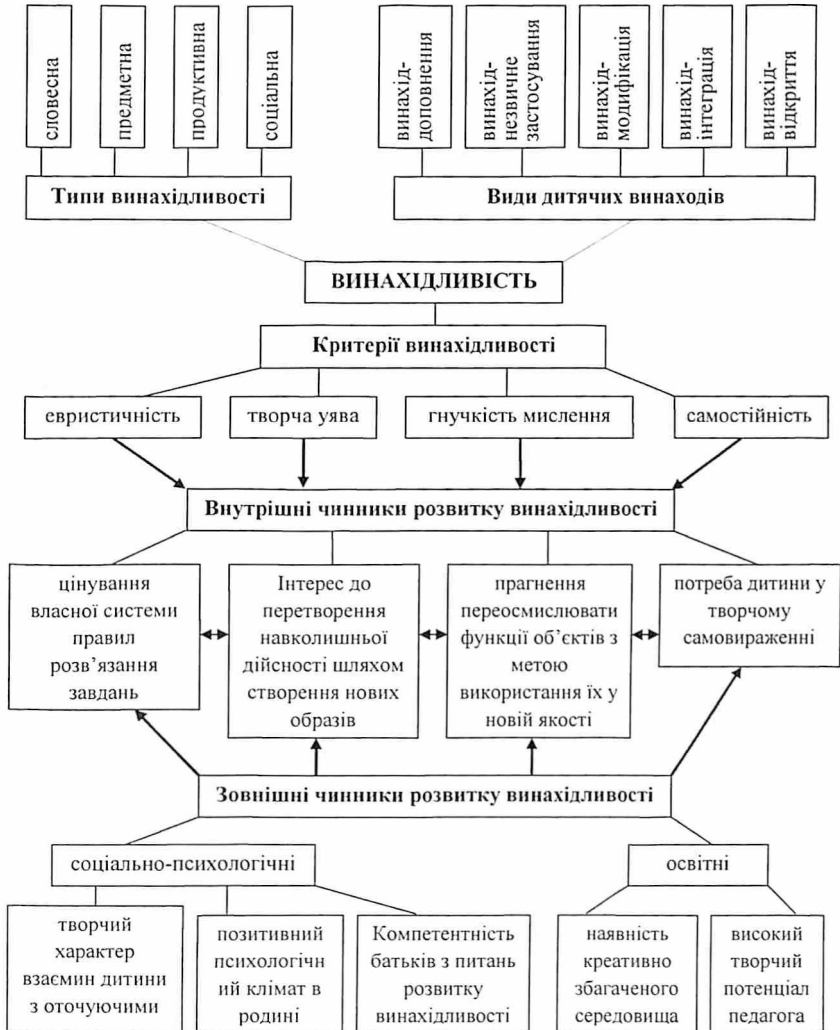

Рис.2 Теоретико-експериментальна модель розвитку винахідливості дошкільників

Результати констатувального експерименту засвідчили недостатній рівень прояву винахідливості дітей дошкільного віку. Тому виникла необхідність створення комплексної програми розвитку винахідливості шляхом активізації психологічних чинників.

У третьому розділі «Активізація психологічних чинників розвитку винахідливості дітей дошкільного віку» обґрунтовано і представлено комплексну програму розвитку винахідливості дітей дошкільного віку, зміст і основні результати формувального експерименту. Метою цього етапу дослідження було обґрунтування розробленої комплексної програми розвитку винахідливості дошкільників, представлено її змістові та процесуальні аспекти, простежено динаміку підвищення рівня прояву винахідливості за основними її критеріями, що відбулося внаслідок активізації психологічних чинників розвитку винахідливості.

Теоретичним підґрунтям для створення комплексної програми розвитку винахідливості стали дослідження І. Д. Беха, С. Д. Максименка, В. О. Моляки, Я. О. Пономарьова та інших, які вважають, що прагнення до неповторності пояснює природу творчої активності особистості. Також науковою основою дослідження виступають визначені В. У. Кузьменко положення: про диференціацію розвитку з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини дошкільного віку та про розвиток індивідуальності дошкільника у процесі повсякденного життя. Автором доведено, що однією із системоутворювальних властивостей індивідуальності дошкільника є винахідливість, яка забезпечує неповторність індивідуального стилю діяльності і розвивається шляхом активізації психологічних чинників.

Програма активізації внутрішніх чинників розвитку винахідливості передбачала створення передумов творчої діяльності (організація спостережень, бесід, виховних та ігрових розвивальних ситуацій) та застосування серії спеціальних ігрових завдань у процесі різних видів діяльності. Програма активізації зовнішніх чинників розвитку винахідливості передбачала впровадження спеціальної роботи з батьками, спрямованої на підвищення їхньої компетентності з питань розвитку винахідливості дитини в умовах родинного виховання та застосування методів, спрямованих на підвищення компетентності педагогів з проблеми розвитку винахідливості дошкільників в умовах дошкільного навчального закладу (серію бесід, консультацій, семінари-тренінги, «круглі столи», диспути, конкурси). Крім методів Теорії розв'язання винахідницьких завдань Г. С. Альтшуллера, адаптованих для дошкільників (метод спроб і помилок, метод фокальних об'єктів, метод фантастичної аналогії, метод функціонально-вартісного аналізу тощо), які лежать в основі нашої формувальної роботи, ми ефективно застосували такі напрацювання з проблеми розвитку винахідливості дітей: серія ігор на розвиток творчої уяви (автор О. М. Науменко), методика роботи з казкою (автор М. П. Туров), методи щодо організації творчості дітей (автор О. Г. Кучерявий), методи виховання дошкільників засобами мистецтва (автори Н. Т. Кириченко, Т. І. Науменко), ігри на розвиток творчої уяви (автори О. О. Барташніков, І. А. Барташнікова), спеціально-організовані виховні ситуації (В. У. Кузьменко), психологічні вправи на розвиток творчого мислення (Т. В. Череднікова), методи розвитку творчих здібностей (автор І. С. Волощук), методи розвитку ініціативності (автор О. П. Сергеєнкова), методику активізації творчості «Друдли» (автор Р. Прайс, адаптована І. Стеценко), корекційно-розвивальна програма з розвитку емоційно-особистісної сфери дітей старшого дошкільного віку «Екологія душі» О. Г. Васильєвої тощо.

Особливістю побудови цього етапу дослідження стало також проведення диференційованої роботи з урахуванням особливостей розвитку винахідливості дітей, а саме: проведення посиленої індивідуальної роботи з дітьми, у яких було виявлено низький рівень прояву винахідливості (додаткове застосування заходів комплексної програми та збільшення ігрових завдань на розвиток гнучкості мислення); організація формувальної роботи з дошкільниками, у яких було виявлено середній рівень прояву винахідливості (застосування загальних заходів комплексної програми розвитку винахідливості та додаткових ігрових завдань на розвиток гнучкості мислення); проведення поглибленої роботи, яка передбачала використання ускладнених завдань щодо розвитку винахідливості дітей з високим рівнем прояву цього феномену.

На основі результатів діагностичної роботи після запровадження програми розвитку винахідливості ми констатували, що кількість молодших дошкільників з високим рівнем зросла на 20%, а з середнім рівнем – на 31%; кількість дітей старшого дошкільного віку з високим рівнем зросла на 15%, а з середнім рівнем – на 26%; кількість дітей молодшого дошкільного віку з низьким рівнем зменшилася на 51%, а старших дошкільників – на 41%. Незважаючи на те, що рівень прояву винахідливості виявився вищим (на 5,22%) у старших дошкільників, нами було констатовано більш високу результативність щодо розвитку винахідливості в дітей молодшого дошкільного віку. Ми пояснюємо це тим, що молодші дошкільники ще не мають стандартизованих уявлень про навколишню дійсність, не використовують у повній мірі шаблонні зразки поведінки, що сприяє кращому вияву винахідливості. Отже, *сензитивним періодом* для розвитку винахідливості виявився *молодший дошкільний вік*. З'ясовано, що дошкільники з високим рівнем прояву винахідливості стали продукувати винаходи більш високої якості (25%). Варто зауважити, що результати контрольного експерименту засвідчили збільшення кількості дитячих винаходів (на 15%), як під час виконання ігрових та тестових завдань, так і в процесі самостійної ігрової діяльності. Крім цього, після проведення формувальної роботи щодо розвитку винахідливості дошкільників, як ми і передбачали, деякі з цих видів винаходів (винахід-доповнення, винахід-незвичне застосування, винахід-модифікація) стали характерними і для дошкільників, які раніше мали низький рівень прояву винахідливості. Також з'ясовано, що дівчатка більш схильні до словесної (55% дівчаток і 45% хлопчиків), а хлопчики до предметної (55% хлопчиків та 45% дівчаток) винахідливості. Прояви продуктивної винахідливості виявилися однаковими у представників обох статей (по 50% дітей). Зафіксовано, що соціальна винахідливість стала характерною 30% дошкільників, серед яких переважають дівчатка (20% дівчаток та 10% хлопчиків). Простежено динаміку рівнів компетентності батьків та педагогічних працівників з питань розвитку винахідливості дошкільників. Після застосування методів формувальної роботи рівень компетентності батьків зріс на 35,9%, а педагогів (вихователів, музичних керівників) – на 44,2%.

Встановлено, що ефективність розвитку винахідливості зросла у процесі активізації внутрішніх і зовнішніх чинників (табл. 1).

**Динаміка прояву винахідливості дошкільників
до і після формувального експерименту**

Критерії винахідливості	Рівні розвитку винахідливості (%)											
	Низький				Середній				Високий			
	Молодші дошкільни- ки		Старші дошкіль- ники		Молодші дошкіль- ники		Старші дошкіль- ники		Молодші дошкільни- ки		Старші дошкіль- ники	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Евристичність	53	4	45	1	43	73	44	72	4	23	11	27
Творча увага	52	3	42	1	39	68	45	71	9	29	13	28
Гнучкість мислення	68	12	53	6	31	66	39	68	1	22	8	26
Самостійність	57	9	37	2	37	65	49	71	6	26	14	27
Загалом	58	7	44	3	37	68	44	70	5	25	12	27

На основі факторного аналізу нами було з'ясовано, що найвпливовішими чинниками розвитку винахідливості є внутрішні чинники, а соціально-психологічні та освітні чинники мають значно менший вплив, але разом із внутрішніми посилюють розвиток винахідливості дошкільників. Це підтверджується статистично значущими змінами за критерієм Фішера (критерій ϕ^*), який становить 2,339 (загальноприйнятий – 1,64). Тобто $\phi^*_{\text{вн}} > \phi^*_{\text{вп}}$.

Такі результати підтверджують правильність обраного шляху, новизну, ефективність і дієвість створеної нами формувальної програми розвитку винахідливості дітей дошкільного віку.

Проведене дисертаційне дослідження дозволило зробити загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та експериментальне вивчення проблеми розвитку винахідливості дошкільників, яке виявилось у розкритті особливостей її прояву (вікових, змістових та гендерних), окресленні психологічних чинників розвитку винахідливості дітей дошкільного віку, а також обґрунтуванні, розробці й експериментальній апробації комплексної програми розвитку винахідливості дошкільників.

1. Винахідливість є найяскравішим проявом творчості й визначається як здатність дошкільника створювати нове, продукувати оригінальні думки та ідеї, виявляти самостійність, гнучкість та варіативність мислення, прагнути до власної досконалості, перетворення навколишньої дійсності, пошуку нестандартних варіантів розв'язання проблем в різних видах діяльності, як спроможність виконувати навчальні завдання, відхиляючись від шаблонів, створювати і використовувати нові прийоми у спілкуванні з оточуючими людьми.

2. Критеріями винахідливості є: евристичність (здатність виявляти раніше невідомі властивості та закономірності під час виконання вже знайомих завдань);

творча уява (здатність до відображення навколишнього світу, створення нових образів на основі раніше набутих конкретно-чуттєвих вражень); гнучкість мислення (спроможність пропонувати різні варіанти розв'язання завдань); самостійність (спроможність діяти творчо без допомоги дорослого).

3. Винахідливість дошкільників може проявлятися на трьох рівнях (низькому, середньому, високому). До високого рівня розвитку винахідливості віднесено такі прояви винахідливості дошкільників, що характеризуються здатністю винаходити власну систему правил розв'язання нестандартних задач; спроможністю спонтанно продукувати незвичайні та фантастичні образи, яких раніше не існувало в досвіді дитини; застосовувати набуті знання, вміння та навички в нестандартних ситуаціях; виконувати завдання цілком самостійно, створюючи власну модель поведінки. До середнього рівня віднесено такі прояви винахідливості, що характеризуються нестабільністю щодо спроможності продукувати оригінальні ідеї, імпровізувати у доборі засобів виконання завдань; здатністю фантазувати зі створенням образів з відносною їх новизною; спроможністю продукувати різні варіанти використання предметів, періодичними проявами некомпетентності при застосовуванні раніше набутих знань у нестандартних ситуаціях; нестабільністю щодо прояву ініціативних дій при виконанні завдань, потребою в незначній допомозі дорослого чи однолітків. До низького рівня віднесено такі прояви винахідливості, що характеризуються неспроможністю продукувати нові й оригінальні ідеї та задуми; низькою здатністю до творчого відображення навколишньої дійсності; нездатністю продукувати різні варіанти способів застосування предметів; безініціативністю, неспроможністю виконувати завдання творчо і самостійно без допомоги дорослого.

4. Старші дошкільники мають вищий рівень прояву винахідливості за всіма критеріями, ніж діти молодшого дошкільного віку. Оскільки життєвий досвід старших дошкільників значно більший, рівень прояву евристичності, творчої уяви та самостійності у цих дітей є більш високим, ніж у молодших дошкільників. Проте, низькими виявилися показники рівня прояву гнучкості мислення, як у дітей молодшого, так і старшого дошкільного віку. До змістових особливостей прояву винахідливості належить створення дошкільниками різних видів дитячих винаходів (винахід-доповнення, винахід-незвичне застосування, винахід-модифікація, винахід-інтеграція, винахід-відкриття). Такі винаходи продукуються дітьми з високим та середнім рівнями прояву винахідливості. Також визначено чотири типи винахідливості дошкільників (продуктивна, словесна, предметна, соціальна), що характеризуються створенням нового в різних видах діяльності дошкільника. З'ясовано, що діти з високим рівнем розвитку винахідливості виявляють стабільність прояву всіх її типів. Аналіз гендерних показників щодо прояву різних типів винахідливості засвідчує, що словесна і соціальна винахідливість характерна більше дівчаткам, ніж хлопчикам, продуктивна – в однаковій мірі дівчаткам і хлопчикам, а предметна – більше хлопчикам.

5. Психологічними чинниками розвитку винахідливості є: внутрішні (цінування дитиною власної системи правил розв'язання завдань; інтерес дошкільника до перетворення навколишньої дійсності шляхом створення нових, раніше неіснуючих у досвіді дитини образів чи предметів; прагнення дитини переосмислювати функції

об'єктів з метою використання їх у новій якості; потреба дошкільника у творчому самовираженні) та зовнішні: соціально-психологічні (творчий характер взаємин з оточуючими; наявність позитивного психологічного клімату в родині; компетентність батьків з питань розвитку винахідливості дітей) та освітні (створення креативно збагаченого навчально-виховного середовища; високий творчий потенціал педагога). У створеній теоретико-експериментальній моделі розвитку винахідливості центральне місце займає винахідливість як особистісна властивість, відображено критерії винахідливості, що утворюють основу внутрішніх чинників її розвитку, показано змістове наповнення внутрішніх і зовнішніх чинників та роль зовнішніх в активізації внутрішніх чинників розвитку винахідливості.

6. Ефективною щодо підвищення рівня прояву винахідливості дошкільників є формувальна робота, основу якої складає комплексна програма, спрямована на активізацію психологічних чинників розвитку винахідливості, а саме: програма активізації внутрішніх чинників розвитку винахідливості (організація спостережень, бесід, виховних та ігрових розвивальних ситуацій та застосування серії спеціальних ігрових завдань у процесі різних видів діяльності); програма активізації зовнішніх чинників розвитку винахідливості (впровадження спеціальної роботи з батьками, спрямованої на підвищення їхньої компетентності з питань розвитку винахідливості дитини в умовах родинного виховання та застосування методів, спрямованих на підвищення компетентності педагогів з проблеми розвитку винахідливості дошкільників в умовах дошкільного навчального закладу).

7. Результатом впровадження комплексної програми активізації психологічних чинників є значне зростання рівня прояву винахідливості дітей дошкільного віку та рівня компетентності батьків і педагогічних працівників з питань розвитку винахідливості дошкільників. Більш висока результативність щодо прояву винахідливості проявляється у молодших дошкільників, що засвідчує *сензитивність молодшого дошкільного віку щодо розвитку винахідливості*. Застосування комплексної програми розвитку винахідливості призводить до збільшення кількості дитячих винаходів різного рівня складності та поліпшення їх якості, збільшення кількості дітей з високим та середнім рівнями прояву винахідливості всіх її типів та, зокрема, зростання рівня прояву соціальної винахідливості дошкільників. Найбільш значущими чинниками розвитку винахідливості є внутрішні (цінування дитиною власної системи правил розв'язання завдань; інтерес дошкільника до перетворення навколишньої дійсності шляхом створення нових, раніше неіснуючих у досвіді дитини образів чи предметів; прагнення дитини переосмислювати функції об'єктів з метою використання їх у новій якості; потреба дошкільника у творчому самовираженні), які спонукають дитину створювати винаходи в різних видах діяльності, зумовлюють успішний розвиток індивідуальності дошкільника.

Здійснене нами дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, а передбачає необхідність подальших наукових пошуків. Перспективи подальших досліджень цієї проблеми вбачаємо у порівнянні проявів винахідливості дітей, яких виховують рідні батьки та дошкільників з розірваними соціальними зв'язками, у визначенні ролі винахідливості у процесі формування життєвої компетентності дитини дошкільного віку, в окресленні особливостей та відмінностей прояву

винахідливості дошкільників з сільської та міської місцевостей, а також вивченні особливостей прояву винахідливості дітей раннього віку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гальченко В. М. Теоретичні аспекти формування творчих здібностей дошкільників / В. М. Гальченко // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка – Т. VI. – Вип. 3. – К., 2004. – С. 90-97.
2. Гальченко В. М. Сутність винахідливості та чинники її розвитку в дітей дошкільного віку / В. М. Гальченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки : зб. наукових праць. – Вип. 20(44). – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – С. 131-136.
3. Гальченко В. М. Характеристика зовнішніх чинників розвитку винахідливості в дітей дошкільного віку / В. М. Гальченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки : зб. наукових праць. – Вип. 25(49). – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 61-66.
4. Гальченко В. М. Розвиток винахідливості в дошкільників у процесі організованої життєдіяльності / В. М. Гальченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: зб. наукових праць. – Вип. 28(52). – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 69-75.
5. Гальченко В. М. До питання охорони здоров'я підростаючого покоління / В. М. Гальченко // Проблеми інтеграції економіки України у світове господарство : збірник наукових праць / за заг. ред. П. І. Юхименка. – Випуск 1. – Біла Церква, 2006. – С. 184-186.
6. Гальченко В. М. Роль спілкування в розвитку творчої особистості дошкільника / В. М. Гальченко // Проблеми інтеграції економіки та освіти України у світове господарство : збірник наукових праць / за заг. ред. П. І. Юхименка. – Випуск 2. – Біла Церква, 2008. – С. 92-97.
7. Гальченко В. М. Сходинки до творчості. Практичний матеріал для вихователів дошкільних закладів / В. М. Гальченко, І. О. Санжарова // Дитячий садок. Мистецтво. – №1. – 2010. – С. 25-31.
8. Гальченко В. М. Ідея національного виховання дошкільників у педагогіці Софії Русової / В. М. Гальченко // Софія Русова і проблеми соціокультурного формування особистості в сучасних умовах : Науково-методичний посібник до 150-річчя від дня народження С. Ф. Русової / за ред. К. В. Плівачук, В. М. Шахрай. – Біла Церква : Білоцерківський інститут економіки та управління, 2006. – С. 56-57.
9. Гальченко В. М. Вплив сучасної освіти на розвиток творчої особистості / В. М. Гальченко // Європейські орієнтири освіти в Україні в умовах глобалізації : Матеріали науково-практичної конференції. – Біла Церква, 2004. – С. 28-32.
10. Гальченко В. М. До проблеми розвитку творчих здібностей особистості / В. М. Гальченко // Стан і перспективи розвитку освіти України в умовах євроінтеграції : Матеріали науково-практичної конференції. – Біла Церква, 2005. – С. 35-38.
11. Гальченко В. М. Роль раціонального харчування в гармонійному розвитку особистості дошкільника / В. М. Гальченко // Екотрофологія. Сучасні проблеми :

Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. – Біла Церква, 2005. – С. 239-241.

12. Гальченко В. Н. Общение как фактор развития творческой личности дошкольника / В. Н. Гальченко // Практическая психология: от фундаментальных исследований до инноваций : Материалы II международной научно-практической конференции (г. Тамбов, 05 декабря 2007 года). – Тамбов, 2007. – С. 245-248.

13. Гальченко В. М. Спілкування як чинник розвитку винахідливості в дошкільників / В. М. Гальченко // Наука, освіта, суспільство очима молодих : Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих науковців (м. Рівне, 15-16 травня 2008 року). – Рівне : РДГУ, 2008. – С. 111-112.

14. Гальченко В. М. Засоби активізації зовнішніх чинників розвитку винахідливості в дітей дошкільного віку на початку XXI століття / В. М. Гальченко // Виховання, освіта, психологія, право : історичний аспект : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених (м. Євпаторія, 16-18 вересня 2009 року). – Євпаторія, 2009. – С. 154-157.

15. Гальченко В. М. Спілкування як чинник розвитку творчої особистості дошкільника / В. М. Гальченко // Актуальні питання освіти і мовознавства у вищій школі : Матеріали науково-практичної конференції (м. Біла Церква, 9-10 жовтня 2009 року). – Біла Церква, 2009. – С. 7-9.

16. Гальченко В. М. Особливості організації підготовчого етапу творчої діяльності дошкільників / В. М. Гальченко // Європейська інтеграція і перспективи розвитку економічного, соціального та інформаційного потенціалу України : Матеріали XI міжнародної науково-практичної конференції (м. Біла Церква, 3-5 грудня 2009 року). – Біла Церква, 2009. – С. 96-97.

17. Гальченко В. М. Соціальна значущість творчої діяльності особистості / В. М. Гальченко // Економічні, соціальні та інформаційні проблеми розбудови державності : теорія, методологія, практика : Тези доповідей XII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Біла Церква, 14-16 травня 2010 року) / за аг ред. П. І. Юхименка; наук. ред. І. Г. Романченко. – Біла Церква, 2010. – С. 73-74.

АНОТАЦІЇ

Гальченко В. М. Психологічні чинники розвитку винахідливості у дітей дошкільного віку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2011.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню психологічних чинників розвитку винахідливості дітей дошкільного віку. Здійснено теоретичний аналіз стану дослідження проблеми творчості та винахідливості зарубіжними та вітчизняними авторами, вивчено і систематизовано психологічні особливості прояву винахідливості за такими критеріями, як евристичність, творча уява, гнучкість мислення та самостійність, які було покладено в основу внутрішніх чинників її розвитку. На основі теоретичного аналізу визначено рівні розвитку винахідливості дошкільників (низький, середній, високий). Встановлено, що психологічними

чинниками розвитку винахідливості дошкільників є внутрішні (цінування дитиною власної системи правил розв'язання завдань; інтерес дошкільника до перетворення навколишньої дійсності шляхом створення нових, раніше неіснуючих у досвіді дитини образів чи предметів; прагнення дитини переосмислювати функції об'єктів з метою використання їх у новій якості; потреба дошкільника у творчому самовираженні;) та зовнішні, серед яких: соціально-психологічні (творчий характер взаємин з оточуючими; наявність позитивного психологічного клімату в родині; компетентність батьків з питань розвитку винахідливості дітей) та освітні (створення креативно збагаченого навчально-виховного середовища; високий творчий потенціал педагога). Створено теоретико-експериментальну модель розвитку винахідливості дошкільників, яка є своєрідним відображенням взаємозв'язку та взаємовпливу внутрішніх та зовнішніх чинників її розвитку. Обґрунтовано, розроблено, апробовано та доведено ефективність комплексної програми активізації психологічних чинників розвитку винахідливості дітей дошкільного віку.

Ключові слова: творчість, винахідливість, дошкільний вік, дитячий винахід, критерії винахідливості, евристичність, творча уява, гнучкість мислення, самостійність, психологічні чинники.

Гальченко В. Н. Психологические факторы развития изобретательности у детей дошкольного возраста. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2011.

Диссертационное исследование посвящено изучению психологических факторов развития изобретательности детей дошкольного возраста.

Представлен теоретический анализ исследований проблемы творчества и изобретательности в работах зарубежных и отечественных авторов, в котором обобщены и систематизированы накопленные в психологической науке теоретические положения, конструктивные идеи, эмпирические факты, ведущие направления и аспекты их изучения.

Раскрыта сущность и содержание психологических понятий «творчество», «креативность», «изобретательность», «детское изобретение» в системе общей, возрастной и педагогической психологии. Исследованы с помощью соответствующих методик особенности изобретательности детей дошкольного возраста по таким критериям, как: эвристичность (способность проявлять ранее неизвестные свойства и закономерности при выполнении уже знакомых заданий), творческое воображение (способность к отражению окружающего мира, созданию новых образов на основе ранее приобретенных конкретно-чувственных впечатлений), гибкость мышления (умение предлагать разные варианты решения задач), самостоятельность (склонность действовать творчески без помощи взрослого). Описанные критерии были положены в основу внутренних факторов развития изобретательности детей дошкольного возраста. На основе теоретического анализа выделены три уровня развития изобретательности дошкольников (низкий, средний, высокий).

Выделены основные типы изобретательности, а именно: продуктивная (проявляется в процессе исполнения продуктивных видов деятельности, результатом которых является конкретный нестандартный продукт – поделка, рисунок, движение и др.); словесная (проявляется в разных видах деятельности в процессе словесного продуцирования детьми новых способов применения предметов, словотворчестве и во время сочинения стихотворений); предметная (проявляется во время игровой деятельности, конструирования, манипуляций с предметами в виде нестандартного применения предметов-заменителей, создания уникальных сооружений или приборов, которых ранее не существовало в опыте ребенка; социальная как способность создавать и использовать новые приёмы в общении с окружающими людьми (проявляется в процессе общения, когда ребенок создает нужные средства, которые способствуют достижению его цели – признания в группе ровесников, поощрения со стороны взрослого, получения ведущей роли в игре и т.д.). Также были определены виды детских изобретений (изобретение-дополнение, изобретение-непривычное применение, изобретение-модификация, изобретение-интеграция, изобретение-открытие).

Изучено и систематизировано психологические факторы развития творчества и изобретательности. Установлено, что психологическими факторами развития изобретательности дошкольников являются внутренние (признание ребенком ценности собственной системы правил решения задач, полученной путем трансформации старых способов действия в новые; интерес ребенка к преобразованию окружающего мира путем создания новых, ранее не существующих в опыте ребенка образов или предметов; стремление ребенка переосмысливать функции объектов с целью их использования в новом качестве; потребность ребенка в творческом самовыражении) и внешние, к которым относятся социально психологические (творческий характер взаимоотношений с окружающими; наличие позитивного психологического климата в семье; компетентность родителей в вопросах развития изобретательности детей) и образовательные (создание креативно насыщенной учебно-воспитательной среды; высокий творческий потенциал педагога).

Разработана теоретико-экспериментальная модель развития изобретательности детей дошкольного возраста, центральное место в которой занимает изобретательность как личностное свойство. В модели также отображены критерии изобретательности, которые лежат в основе внутренних факторов её развития, показано содержательное наполнение внутренних и внешних факторов, а также роль внешних факторов в активизации внутренних факторов развития изобретательности.

Обоснована, разработана и апробирована комплексная программа развития изобретательности дошкольников путем активизации психологических факторов. На основе количественного и качественного анализа результатов доказано эффективность созданной комплексной программы.

Ключевые слова: творчество, изобретательность, дошкольный возраст, детское изобретение, критерии изобретательности, эвристичность, творческое воображение, гибкость мышления, самостоятельность, психологические факторы.

Galchenko V. M. The Psychological Factors of the ingenuity development of the preschool children. – Manuscript.

Thesis for the degree of the Candidate of the Psychological Sciences. Speciality 19.00.07 – Pedagogical and Human Development Psychology. M.P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2011.

The dissertation deals with the investigation of psychological factors of the ingenuity development of the preschool children. The theoretical analysis of the research state of the creative activity and ingenuity problem manifested by foreign and domestic authors is given, the psychological features, which are the bases of the inner factors of the development of the ingenuity manifestation, are studied and systematized according to such the criteria as heuristics, constructive ideas, flexibility of thinking, and independence. The levels of the ingenuity development of the preschool children (low, medium, high) are determined on the basis of the theoretical analysis. It has been proved that psychological factors of the ingenuity development of the preschool children are: inner (the appreciation by a child of his or her own system of rules of a task solution; the desire of a child to make the surroundings better by means of creation of new images and things which have not existed in the mind of a child before; the aspiration of a child for the reconsideration of the functions of the objects in order to use them in a new way; the aspiration of a child for a creative self-expression), outer (social and psychological factors: a creative character of mutual relations with surrounding people, positive psychological atmosphere in a family, competence of parents in the questions of the ingenuity development of children), and educational ones (the provision with the proper conditions of the ingenuity development; a high creative potential of a teacher). The experiment-theoretical model of the ingenuity development of the preschool children, which is a peculiar reflection of the interconnection and two-way influence of the inner and outer factors of its development, is created. The efficiency of a complex program of the psychological factors activation of the ingenuity development of the preschool children is grounded, developed, approved and proved.

Key words: creative activity, ingenuity, preschool age, child's invention, ingenuity criteria, heuristics, constructive ideas, flexibility of thinking, independence, psychological factors.

Гальченко Вікторія Миколаївна

Психологічні чинники розвитку винахідливості у дітей дошкільного віку

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Підписано до друку 24.02.2011 р.

Формат 60x90/16. Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Ум.-друк. арк. – 0,9. Авт. арк. – 0,9. Тираж – 100 прим.

Видавництво

Білоцерківського інституту економіки та управління
вищого навчального закладу “Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”
Україна, 09100, м. Біла Церква, 2-й Комсомольський пров., 42
т./ факс (0456) 38-66-80.

